

מבוא לתולדות יהדות גאורגיה

המסורת מייחסת את מוצאם של יהודי גאורגיה לעשרת השבטים שהוגלו על ידי שלמנאסר מלך אשור. למסורת זו אין ביסוס מחקרי, אולם היא עוברת מדור לדור בקרב יהודי גאורגיה. גם אם אין ממש במסורת זו, אין ספק כי הגעתם של היהודים לגאורגיה קדומה למדי. עדויות ארכאולוגיות מעידות על נוכחות יהודית בגאורגיה בין המאות השלישית – החמישית לספירה. מצבות קבורה שנמצאו בקרבת מצחתי, בירת הממלכה הגאורגית הקדומה, המיוחסות לתקופה זו, חקוקות כתובות בארמית ובעברית, וניכרת בהם גם השפעת השפה הגאורגית. מקורות נוספים מצביעים על הגירה יהודית מן האימפריה הביזנטית במאה השישית. במהלך הביקור בגאורגיה זכינו לשמוע מפי התושבים המקומיים הדהוד לתפיסתם את קדמות הקשר בין יהודים לגאורגים: לעתים קרובות שמענו על "ידידות בת אלפיים שנה בין העמים".

תקופה זו יומי הביניים שבאו לאחריה מתאפיינים במיעוט ידיעות וממצאים היכולים להעיד על חיי היהודים בגאורגיה. עדויות מעטות אלה מצויות בכתבים רבניים או ברשמי מסעות של נוסעים יהודיים, אשר מוצאם איננו גאורגי.

תעודות מאוחרות יותר, מן המאות 17-19, מלמדות על מעמדם החברתי של היהודים בימי הביניים כצמיתים-סוחרים במערכת הפיאודלית שהתקיימה בגאורגיה עד המאה ה-19.

בשנת 1801 סופחה גאורגיה לקיסרות הרוסית. בתחילה לא חל שנוי רב במעמדם של היהודים. ב-1864 ביטל צא קיסרי את הצמיתות בגאורגיה. חלק מן הצמיתים, ובתוכם הצמיתים היהודים נותר מחוסר מחיה. אולם המודרניזציה והפיתוח הכלכלי החל באמצע המאה ה-19 אפשר את פיתוחו של מעמד סוחרים שעסק בסחר מקומי ובין לאומי. אלה הובילו גם לשינויים דמוגרפיים שהתבטאו במעבר מן הכפרים אל הערים וכן בהגעתם של יהודים אשכנזיים מרוסיה. עד לסוף המאה-19 לא התקיימו קשרים בין הקהילות וגם לאחר מכן שררה מתיחות ביניהן.

תוצאה נוספת של שלטון הצאר היתה אנטישמיות גוברת והולכת כלפי היהודים. היחס העוין הגיע לשיאו בשתי עלילות דם – בסוראמי, ביוני 1850 ובסאצ'חרה באפריל 1878. האחרונה נידונה בבית המשפט בקוטאסי.

העיר והעיריות אותם תיעדנו במהלך הפרוייקט מעידות על תמורות אלה: לעיר קוטאסי, כיום השניה בגודלה בגאורגיה, הגיעו היהודים בעקבות התפתחות המסחר. לכפר אוני שבנפת רצ'ה המרוחקת הגיעו היהודים כמפלט משלטון הכנסייה הפרובוסלאבית. בעיירה קולאשי הייתה נוכחות יהודית עוד במאה ה-16, ובמאה ה-17 יושבו בה צמיתים יהודיים נוספים. אולם האוכלוסיה היהודית גדלה במאה ה-19. בתי הכנסת המרשימים שתועדו בשלושת המקומות מעידים על קיומם של בעלי אמצעים בקהילה שאפשרו את הבנייה.

שלהי המאה ה-19 התאפיינו גם בתמורות בתחום ההשכלה, הן התורנית והן הכללית. ישיבות ותלמודי תורה הוקמו בערים ובעיירות. תלמידי חכמים גאורגים יצאו ללמוד בישיבות הגדולות באימפריה הרוסית, והביאו עמם לא רק את רוח הלימוד התורני אלא גם רוחות ציוניות. בקהילות ניטש ויכוח חריף בין הציונים לבין השמרנים.

ההכרזה ב-1918 על עצמאות גאורגיה הובילה לפריחה בחיים הציבוריים היהודיים. חופש הדיבור והעיתונות זכות ההתאגדות אפשרו פעילות ציונית ענפה. אולם, התקוות נגדעו במהרה עם כיבוש הצבא האדום ב-1921. המצב החברתי שהלך והחמיר תרם לרצון ולכוונות העלייה לישראל. אלא שתקוות אלה התממשו רק באופן חלקי ביותר בשל הקשיים שהערים השלטון הסובייטי מחד, והמוסדות הציוניים מאידך. רק קבוצה קטנה של משפחות עלתה ב-1925. בארץ כבר התקיימה קהילה גאורגית, שהורכבה בעיקרה מסוחרים עמידים שעלו בעיקר במחצית השנייה של המאה ה-19. הגורגים, כפי שהם נקראו בעקבות שמה התורכי של גאורגיה- גורג'יסטן, התרכזו בעיקר בירושלים והקימו את השכונה הגורג'ית העומדת עד היום על תילה. גם הקהילה הגורג'ית הותיקה לא הושיטה די סיוע לעליה הציונית.

העליה לישראל התחדשה בסוף שנות ה-60 של המאה העשרים. מלחמת ששת הימים השפיעה רבות על תחושת הגאווה הלאומית של יהודי גאורגיה ועל שאיפתם לעלייה. אולם, אפשרויות העליה הוגבלו על ידי המדיניות הסובייטית. ב-9 בנובמבר התפרסם בעולם מכתב של 18 משפחות גאורגיות, רובן מן העיר קוטאסי, אשר הופנה למזכיר האו"ם בבקשה לסייע בהשגת היתר עלייה לישראל. המכתב עורר הדים רבים בעולם אך רק ב-1972 פתחה ברית המועצות את שעריה ואפשרה את גל העליה הראשון והגדול לישראל. התפרקות הגוש הסובייטי, הכרזת עצמאותה של גרוזיה והמהומות ששררו בעקבותיה בראשית שנות התשעים הובילו לגל העלייה השני. גל זה הוקן באופן כמעט מוחלט את רוב הערים והעיירות בקהילות היהודיות בגאורגיה. מרבית היהודים בגאורגיה מתגוררים כיום בעיר הבירה טביליסי.